

Eglė KAVOLIŪNAITĖ-RAGAUSKIENĖ

Lietuvos teisės instituto

Teisinės sistemos tyrimo skyriaus tyrėja

Ankštoji g. 1A, LT-01109 Vilnius

Tel.: (8 5) 210 16 68, faks.: (8 5) 249 75 91

El. p. egle@teise.org

EUROPOS REGIONINIŲ NUOSTATŲ IMPLIKACIJOS NACIONALINEI TEISINEI ŠEIMOS POLITIKAI

Straipsnyje apžvelgiami ir sisteminami nacionalinės šeimos politikos ribojimai, kylantys iš Europos žmogaus teisių konvencijos ir Europos Sąjungos nuostatų. Šios nuostatos analizuojamos trimis aspektais: su šeima susijusių nuostatų paskirtis ir kontekstas remiantis globalia teisinės šeimos politikos raida, su šeima susijusių nuostatų turinys ir įgyvendinamumo nacionaliniu lygmeniu apimtis.

---

1. ĮŽANGA

Nacionalinė šeimos politika kuriama neišvengiamai atsižvelgiant į tarptautinėje erdvėje vyraujančias tendencijas pirmiausia dėl to, kad globalizacija valstybių ekonominei, socialinei ir demografiniai situacijai sukuria panašius iššūkius. Antra, valstybės nėra izoliuotos, jos priklauso tam tikroms regioninėms ir tarptautinėms reguliavimo schemoms, kurių kai kurios – ypač kalbant apie ekonominio reguliavimo ir žmogaus teisių užtikrinimo sistemas – daro poveikį nacionalinei šeimos politikai.

Taigi, valstybė nėra visiškai laisva sprendama dėl nacionalinių šeimos politikos nuostatų: tam tikras ribas, vienais atvejais – rekomendacinio, kitais – privalomojo pobūdžio, jai nustato tiek tarptautinis kontekstas ir ilgalaikė valstybių šeimos politikos patirtis, kitais – pačios valstybės tarptautinių ir regioninių sutarčių pagrindu prisiimti įsipareigojimai.¹ Šeimos politika vertybiniu požiūriu yra jautri sritis, čia

---

¹ Apie tai, kad nacionalinis parlamentas nėra laisvas kurdamas nacionalinę šeimos politiką, pasisakė ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2011, Nr. 118-5564). Jis nurodo, kad „<...> Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios

dažnai iškyla prieštarų tarp valstybės tradicinės ir kultūrinės šeimos, jos narių ir paskirties sampratos, iš vienos pusės, ir šeimos bei jos reikalingumo supratimo universalių žmogaus teisių kontekste, iš kitos pusės. Iš to kyla nemažai nesusipratimų: priekaištaujama, kad Europos Sąjungos teisė pernelyg kišasi į valstybių vidaus reikalus šeimos srityje ir kuria per daug imperatyvių nuostatų,² Europos Žmogaus Teisių Teismas pernelyg plačiai aiškina Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje numatytą šeimos gyvenimo sąvoką, todėl baiminamasi, kad Europoje bus pripažinta homoseksualių asmenų teisė sudaryti santuoką³ ir pan.

Šiuo darbu siekiama pateikti bendrą Europos lygmens nuostatų, turinčių įtakos nacionalinei šeimos politikai, apžvalgą. Įtaką nacionalinei šeimos politikai daro ir universalūs tarptautiniai įsipareigojimai, daugiausia – Jungtinių Tautų dokumentai (Vaiko teisių konvencija⁴, Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims⁵ ir kt.). Tačiau straipsnyje analizuojami tik Europos lygmeniu egzistuojantys įsipareigojimai nacionalinei teisei šeimos politikai atsižvelgiant į tai, kad universalių įsipareigojimų užtikrinimo mechanizmai yra silpni⁶ lyginant su europiniais nacionalinių įsipareigojimų

---

institucija, turi plačią diskreciją formuoti valstybinę politiką įvairiose visuomenės gyvenimo srityse, *inter alia* valstybinę šeimos politiką, teisės aktais šiose srityse atitinkamai reguliuoti visuomeninius santykius. Įgyvendindamas savo įgaliojimus formuoti tam tikrų visuomenės ir valstybės gyvenimo sričių valstybinę politiką, *inter alia* valstybinę šeimos politiką, Seimas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų“ bei „Konstitucinė šeimos samprata turi būti aiškinama atsižvelgiant ir į tarptautinius Lietuvos valstybės įsipareigojimus, kuriuos ji prisiėmė ratifikavusi Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją (toliau – Konvencija). Konvencijos 8 straipsniu garantuojama teisė į šeimos gyvenimo gerbimą. Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT), taikantis Konvencijos nuostatas, savo jurisprudencijoje, kuri Lietuvos teisės aiškinimui aktuali kaip teisės aiškinimo šaltinis <...>“

² Pvz., žr. *McGlynn C. The Europeanisation of Family Law // Child and Family Law Quarterly*, 2001, vol. 13, No 1, p. 45.

³ Pvz., žr. *Curci J. The Evolution of the Legal Concepts of “Family” and “Marriage” in the EU Legal System and Its Impact on Society // St. Thomas Law Review*, 2005–2006, vol. 18.

⁴ Convention on the Rights of the Child. Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>>.

⁵ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>>.

⁶ Pavyzdžiui, Vaiko teisių apsaugos konvencijos įgyvendinimą valstybėse prižiūri JT Vaiko teisių komitetas. Tai – nepriklausoma ekspertų institucija, sudaryta iš 18 ekspertų. Pagal Konvencijos 44 straipsnio 4 dalį, Komitetas gali prašyti suteikti „papildomos informacijos, susijusios su Konvencijos įgyvendinimu“. Pagal Konvencijos 44 str. šalys privalo pateikti Komitetui reguliarias ataskaitas. Komitetas pateikia savo įvertinimus pagal pateiktas ataskaitas, tačiau šie vertinimai yra rekomendacinio pobūdžio. Nuo 2014 m. pavasario kartu su kitų JT konvencijų žmogaus teisių srityje įgyvendinimo priežiūros mechanizmais įsigaliojo nauja JT vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo priežiūros tvarka. Ją sudaro individualios peticijos, teikiamos asmenų dėl konkrečių pažeidimų (Vaiko teisių komitetas dar nepradėjo įgyvendinti šios priežiūros formos, tačiau artimiausiu metu pradės), tarpvalstybiniai skundai (vienos valstybės skundžia

užtikrinimo mechanizmais: tiek Europos Tarybos,⁷ tiek Europos Sąjungos lygmeniu su šeimos politika susiję įsipareigojimai užtikrinami pasitelkus regioninius teismus. Atsižvelgiant į darbo apimtį, pasirinkta tik pačiais bendriausiais bruožais apibūdinti implikacijas, kylančias nacionalinei šeimos politikai iš Europos Sąjungos teisės aktų bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos (Europos Tarybos lygmuo). Abiejų lygmenų implikacijos apžvelgiamos trimis aspektais: su šeima susijusių nuostatų paskirtis ir kontekstas remiantis globalia teisinės šeimos politikos raida, su šeima susijusių nuostatų turinys⁸ ir įgyvendinamumo nacionaliniu lygmeniu apimtis.⁹ Pagrindiniai darbo metodai yra aprašomoji analizė, sisteminė analizė ir turinio analizė.

Straipsnį sudaro keturios pagrindinės dalys. Pirmojoje apibūdinamas tarptautinis šeimos politikos kontekstas, remiantis mokslininkų darbais apžvelgiama tiek socialinė šeimos gyvenimo raida, tiek valstybės požiūrio į šeimą kaita bei paminiami teisinės šeimos politikos kūrimo variantai ir tendencijos. Ši apžvalga praverčia kaip teorinis pagrindas toliau atliekamai analizei. Antrojoje dalyje apžvelgiamos pagrindinės Europos Sąjungos teisinės nuostatos, turinčios įtakos nacionalinei šeimos politikai. Trečiojoje dalyje pateikiamos Europos žmogaus teisių konvencijos implikacijos šeimos politikai.

---

kitas valstybes dėl netinkamo nuostatų įgyvendinimo) bei patikrinimai (kuriuos atlieka Komitetas valstybėje, gavęs specialių žinių apie netinkamą Konvencijos įgyvendinimą). Nors įgyvendinimo procedūros priežiūra 2014 metais buvo gerokai išplėsta, tačiau ir dabar išlieka pagrindinis tokios procedūros trūkumas (iš esmės būdingas visų JT konvencijų atveju) – (ne)tinkamas konvencijos įgyvendinimas iš esmės yra valstybės garbės reikalas, kadangi Komiteto teikiamos išvados yra tik rekomendacinio pobūdžio, konstatuojančios neatitikimus ir patariančios valstybei, kaip ji galėtų tobulinti Konvencijos įgyvendinimą (žr. Human Rights Bodies - Complaints Procedures. Informacija iš OHCHR interneto svetainės. Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/HRTBPetitions.aspx>>).

⁷ Europos Taryba yra priėmusi ir kitų su nacionaline šeimos politika susijusių nuostatų. Atsižvelgiant į tai, kad jos nėra užtikrinamos teismine tvarka, o veikia kaip „negrįžtoji teisė“ (angl. *soft law*), jų nuostatos straipsnyje neanalizuojamos.

⁸ Straipsnyje tik bendriausiais bruožais apibūdinamas nuostatų turinys atsižvelgiant į tai, kad darbų šioje srityje yra labai daug, paprastai didesnės apimties ir skirtų vieno dokumento ar vienos schemos (pvz., Europos Sąjungos nuostatų dėl laisvo asmenų judėjimo) analizei. Pavyzdžiui, *Raagna I. Protecting the Right to Respect for Private and Family Life under the European Convention on Human Rights. Council of Europe, 2012; ECHR Cases concerning children rights. Prieiga per internetą: <<http://www.vaikoteises.lt/media/file/ECHR%20cases%20concerning%20children%20rights.doc>>; Maslauskaitė A., Tereškinas A., Vanagienė G., Bellas M. Šeimos politikos ir teisės iššūkiai Europoje. Vilnius: LGL, 2004. Prieiga per internetą: <<http://www.lgl.lt/assets/Seimos-politika-20041.pdf>>; Kilkelly U. Children's Rights: A European Perspective // Judicial Studies Institute Journal, 2004, 4 (2) ir daugelis kitų.*

⁹ Darbų, kuriuose analizuojamas nacionalinės teisės santykis su tarptautine ir Europos Sąjungos teise, taip pat yra nemažai. Pvz., žr. *Ravluševičius P. Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės santykis su Lietuvos teise // Jurisprudencija, 2007, Nr. 2 (92); Jočienė D. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis // Jurisprudencija, 2007, Nr. 7 (97).*

2. TARPTAUTINIS ŠEIMOS POLITIKOS KONTEKSTAS: BENDRIAUSIOS TENDENCIJOS

Visos išsivysčiusios valstybės susiduria su tais pačiais visuomenės gyvenimo iššūkiais kaip mažėjantis gimstamumas, išaugęs nusikaltimų skaičius, ypač vietovėse su koncentruotu gyventojų skaičiumi, socialinė atskirtis ir t. t. Juos bandoma spręsti pasitelkiant šeimos politikos įrankius. Amerikiečių politologas Francis Fukuyama teigia, kad šie neigiami visuomenės gyvenimo pokyčiai nulėmti „trečiosios bangos“ pokyčių – perėjimo nuo pramoninės prie informacinės visuomenės. Šių pokyčių svarbą jis prilygina ankstesnėms dviem visuomenės raidos bangoms, kai buvo pereita nuo medžioklės ir rinkimo prie žemės ūkio ir nuo žemės ūkio prie pramonės. Jo teigimu, informacinėje visuomenėje kartu su informacijos kanalų gausa išryškėja ne tik individualūs visuomenės narių poreikiai, bet ir jų pažiūrų bei vertybių susiskaidymas. Kartu su individualizmu atsiranda iššūkių tradiciškai nusistovėjusioms vertybėms ir institucijoms. Didėjant informacijos prieinamumui, su vertybėmis ir institucijomis siejama mistika išsisklaido, išryškėja nepagrįsti ir neigiami institucijų (plačiąja prasme) aspektai; visuomenė, kadaisė susiformavusi iš giminystės ryšiais grįstų bendruomenių, vėl skaidosi į smulkesnius elementus, kuriems būdingi tam tikri pomėgiai: futbolo klubai, vaikų auginimas, bėgiojimas parke, muzikos grupės klausymas ir t. t.¹⁰ Taigi, Fukuyamos nuomone, informacinė visuomenė susijusi su dideliu smalsumu, nuomonių pliuralizmu ir, neišvengiamai, pasitikėjimo istoriškai susiformavusiomis institucijomis praradimu. Čia kalbama ne tik apie valdžios institucijas (nors dėl jų autorius taip pat daro išvadą, kad nuo 1950-ųjų iki 1990-ųjų pasitikėjimas valstybės institucijomis labai stipriai sumažėjo tiek Jungtinėse Valstijose, tiek Skandinavijoje), bet ir socialines institucijas, kurių viena svarbiausių – šeima.¹¹ Išties, analizuojant ir lyginant šeimų statistiką nuo 1960 iki 2010 metų, matyti gyvenimo kartu formų pliuralizacija: didėja nesusituokusių kartu gyvenančių porų skaičius, didėja ištuokų proporcija sudaromų santuokų atžvilgiu, daugėja ne santuokoje gimusių vaikų skaičius, valstybės viena po kitos šeima laiko ir kartu gyvenančius tos pačios lyties asmenis ir t. t.¹² Tokia tendencija rodo, kad šeima kaip institucija yra silpnėjanti.

Fukuyamai antrina ir Europos mokslininkai. Pavyzdžiui, šveicarų profesorius Beatas Fuxas vertindamas svarstomus pokyčius pastebi, kad tiek gimstamumas, tiek šeimos formos ne visose valstybėse kito vienodai, o to priežastis – nevienoda valstybių ir visuomenių reakcija į modernizaciją (iš esmės tai, ką Fukuyama vadina perėjimu prie informacinės visuomenės). Fuxas eina toliau ir analizuoja, kokios priežastys

---

¹⁰ Fukuyama F. The Great Disruption // Atlantic Monthly, 1999, May.

¹¹ Eekelaar J. The End of an Era? // Journal of Family History, 2003, vol. 28, p. 117.

¹² Fukuyama F., 1999.

lemia nevienodą atskirų visuomenių reakciją į pokyčius. Jo nuomone, skirtingą valstybių gimstamumo, o kartu ir šeimos formų reakciją į modernizaciją lemia: 1) istorinės, ekonominės ir kultūrinės priežastys; 2) valstybės reguliacinės priemonės viešojoje politikoje, skatinančios ar slopinančios modernizacijos įtaką privačiame gyvenime. Autorius išskiria modernizacijos poveikį struktūriniame kontekste (čia modernizacija mažina ribojimus ir pateikia daugiau elgesio variantų) ir kultūriniame kontekste (modernizacija didina individualizmą ir mažina tradicijos įtaką). Šeimų formų atžvilgiu modernizacija skatina pliuralizaciją (mažėja tradicijos įtaka, išskyla moterų lygybės idėjos, didėja finansinės galimybės moterims pačioms save išlaikyti); kartu atsiranda modernizacijos ir šeimos formų poveikis gimstamumui – šis mažėja (dėl kontracepcijos, gyvenimo būdo kaitos ir t. t.).

Ką reiškia modernizacijos ir informacinės visuomenės įtaka šeimos institucijai? Grįžtant prie Fukuyamos, šis mokslininkas turi labai iliustratyvų paaiškinimą. Jo teigimu, „tradicinė“ šeima (t. y. ilgalaikė vyro ir moters sąjunga) grindžiama mainais tarp ekonominių vyro išteklių ir moters vaisingumo. Dar 1882 metais Frederickas Engelsas rašė,¹³ kad tai, kas vadinama tradicine šeima, susiję su privačia nuosavybe bei kapitalizmu ir vyrų dominavimu moterų atžvilgiu. Iki modernizacijos dauguma šeimos santykius apibūdinančių įstatymų, taisyklių, socialinių ir religinių normų bylojo apie moters ir vaikų apsaugą ribojant vyro laisvę mesti vieną šeimą ir sukurti kitą. Taigi, nors šiuo metu santuoka dažnai yra iš esmės tik šventė, kuria pažymima emocinė ir seksualinė sąjunga tarp dviejų asmenų, dar visai neseniai ji buvo svarbi instituciškai įtvirtinant, kad vyras ir tėvas užtikrins ekonominę gerovę savo žmonai ir vaikams.¹⁴ Jau buvo užsiminta kalbant apie Beato Fuxo teoriją, kad modernizacija ir informacinė visuomenė paskatino du šeimos gyvenime svarbius veiksnius: moterų galimybę užsidirbti pragyvenimui ir galimybes reguliuoti vaisingumą. Logiškai mąstant, vaisingumo reguliavimo galimybės galėjo tik sumažinti gimstamumą. O realybėje tuo pačiu metu padidėjo abortų skaičius ir išaugo ne santuokoje gimusių vaikų skaičius. Ekonomistai Janet Yellen, George'as Akerlofas bei Michaelas Katzas tai sieja su mažėjančiu atsakomybės jausmu dėl ikisantuokinių seksualinių santykių (remiantis tyrimais, kad nuo 1965–1969 metų iki 1980–1984 metų jau besilaukiančių besituokiančių asmenų skaičius sumažėjo nuo 59 proc. baltųjų ir 25 proc. juodaodžių iki atitinkamai 42 ir 11 proc.). Tačiau galėjimas moterims užsidirbti pačioms sukūrė užburtą ratą. Anksčiau santuoką palaikydavo tai, kad moteris palikusi sutuoktinį neturėtų ekonominio pagrindo pragyvenimui, ir ji verčiau likdavo šeimoje, net jei

¹³ Engels F. The Origin of the Family, Private Property and the State. 1884. Prieiga per internetą: <<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1884/origin-family/>>.

¹⁴ Santuokos ir šeimos sudarymo skirtumai išplėtoti Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje, ir tai bus aptarta vėlesnėse darbo dalyse.

toks gyvenimas jos emociškai ar seksualiai netenkino. Tačiau atsiradus galimybių moterims užsidirbti, šios, nelaukdamos situacijos, kai gyvenimas santuokoje pasidarys nepatenkinamas, vis dažniau ėmėsi pačios užsidirbti, o tai paskatino vyrus laisviau jaustis svarstant palikti šeimą, nes moteris tokiu atveju ir pati galės išlaikyti save ir galbūt vaikus. Fukuyamos teigimu, „esant didelei tikimybei, kad pirmoji santuoka baigsis ištuoka, šiuolaikinės moterys būtų kvailos, jei neketintų imtis darbo“.¹⁵ Taigi, dėl modernizacijos ir informacinės visuomenės išryškėjo atotrūkis tarp dviejų moterų sluoksnių: išsilavinusių, ambicingų, talentingų, daugiau uždirbančių ir neauginančių vaikų ar auginančių nedaug vaikų ir prasčiau išsilavinusių, mažiau ambicingų, mažiau talentingų, mažiau uždirbančių, tačiau turinčių daugiau vaikų ir patiriančių sunkumus juos išlaikyti. Priklausomai nuo valstybių ekonomikos, jų šeimos politikos ir kitų susijusių veiksnių procentiškai daugiau vaikų auga būtent pastarojo tipo šeimose.¹⁶

Kaip matyti, informacinė visuomenė ir modernizacija privedė šeimą prie aklaivietės: mažėja „tvarkingų“ šeimų, kuriose vaikus augina abu tėvai, kur vaikams skiriama pakankamai dėmesio, kur užtenka lėšų visaverčiam vaikų auginimui ir t. t. Dar 1949 metais Talcottas Parsonas rašė, kad moterų ir vyrų lygybė santuokoje nieko nereiškia: jų teisinė nelygybė nulemta jau anksčiau nusistovėjusios vyrų priespaudos moterų atžvilgiu, tačiau individų organizavimo tvarka, kai sudaromos tradicinės patriarchalinės šeimos, yra būtinas pramoninės ir popramoninės kapitalistinės visuomenės elementas.¹⁷ Panašu, kad, moterims išsikovojus didesnes teises, Parsonso minėta visuomenė pradėjo smukti: su galimybe dirbti susijusias didesnes pajamas lydi ir nuostoliai, po kurių atsitiesti sudėtinga, ypač kai išlaikomi ir vaikai. Remiantis Fukuyamos iškelta hipoteze, tokia situacija turėjo įtakos socialinio kapitalo mažėjimui, kuris susijęs su nusikalstamumo augimu, nepasitikėjimu institucijomis, socialinės atskirties didėjimu.¹⁸ Taigi dabar pagrindinis daugelio valstybių šeimos politikos tikslas yra skatinti socialinio kapitalo augimą: siekiama plėtoti išsilavinusią ir reprodukcinę visuomenę, daug dėmesio skiriant gimstamumo skatinimui, vaikų teisėms ir gerovei, tėvų pajamoms ir galimybėms, asmenų teisių pripažinimui.

---

¹⁵ Fukuyama F., 1999.

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ Nadarajah N. Wither the Family: The Changing Facade of the Concept of the Family // Brickfields Law Review, 2012, January-March, p. 34.

¹⁸ Ten pat, žr. Maslauskaitė A., Tereškinas A., Vanagienė G., Bellas M. Šeimos politikos ir teisės iššūkiai Europoje. Vilnius: LGL, 2004, p. 11. Prieiga per internetą: <<http://www.lgl.lt/assets/Seimos-politika-20041.pdf>>; Torremocha I. M. Lone-parenthood and Social Policies for Lone-parent Families in Europe // Kaufmann F.-X., Kuijsten A. et al. Family Life and Family Policies in Europe, vol. 2. Oxford University Press, 2006, p. 183–185.

Kaip kito požiūris į šeimą valstybės politikoje?

Istoriškai asmens teisės ir pareigos, o kartu ir socialinis vaidmuo, priklausė nuo asmens santykio su socialinėmis institucijomis.¹⁹ Sudaręs santuoką asmuo arba gimęs santuokoje vaikas turėjo kur kas aukštesnį socialinį statusą nei kohabituojantis asmuo ar ne santuokoje gimęs vaikas. Seras Henry Mainė'as, analizuodamas primityviosios visuomenės teisinės nuostatas savo veikale „Senovės teisė“ („Ancient Law“), rašė: „Senovės visuomenės vienetas buvo šeima, o modernios visuomenės vienetas – individas.“²⁰ Johnas Eekelaaras išryškina kelias teines šeimos santykių struktūras: pagal viduramžių teisę tėvo valdžia ir globa buvo tik tėvo „naudą teikianti teisė“, kadangi ši teisė nebuvo susijusi su jokiais atitinkamomis pareigomis; vaiko pagrobimo atveju pažeidėjas turėjo atsakyti už žalą, padarytą tėvo interesui dėl vaiko potencialios santuokos ar (vėlesniais laikais) tėvo interesui pasinaudoti vaiko atliekamais darbais; tarp žemvaldžių santuoka buvo naudojama tik kaip priemonė konsoliduoti žemes ir t. t.²¹ Taigi, ankstesniais laikais tėvui, šeimos galvai, buvo subordinuoti visi šeimos nariai. Tėvas vienašališkai priiminėdavo sprendimus šeimos vardu, o jo santykiai su kitais šeimos nariais buvo vienvaldiški. Eekelaaras tokius šeimos santykius vadina instrumentiniais santykiais, kuriuose pareigos kyla kitiems asmenims naudojant galią savo interesams patenkinti. Tačiau Švietimo laikotarpiu pereita prie idėjos, kad išskirtinės tėvo teisės savo šeimai susijusios su jo paties pareiga išlaikyti šeimą. Šiuo laikotarpiu pripažintos ir kitos iki tol teisiškai negintos šeimos narių teisės – vaikų apsaugos nuo išnaudojimo ir engimo darbe ir pan. teisės. Idėjos apie tai, kad žmonių veikla turi būti kuriama taip, kad atneštų naudą sau ir kitiems, plėtėsi ir šeimos gyvenimo kontekste: po truputį pereita nuo struktūralistinės šeimos santykių reguliavimo sampratos prie gerovės kūrimo prioriteto. Šiomis idėjomis neketinta išnaikinti socialinių struktūrų, tačiau buvo norima stiprinti jų gerovę. Taigi, apsauga buvo teikiama šeimai kaip institucijai, todėl šeimos teisėje daug dėmesio buvo skiriama nuostatoms, apibūdinančioms priklausymą institucijoms (pvz., santuoka ar vaiko gimimas santuokoje). Institucijos buvo svarbios ta prasme, kad priklausymas joms lėmė galimybes naudotis suteikiama gerove. Tačiau toks požiūris turėjo ir tamsiąją pusę: kas yra „gerovė“ ir kas „naudinga“ institucijai, konkrečiu atveju – šeimai, sprendė ne pačios šeimos, o „gerovės teikėjai“ – ar tai būtų gerovės institucijos, ar teismai, ar šeimos nariai.²² Prisimenant Fukuyamos įžvalgas, gerovės

---

¹⁹ Eekelaar J., 2003, p. 109.

²⁰ Sir Henry Maine. Ancient Law. London, John Murray, Albemarle Str., W., 1908, p. 111. Prieiga per internetą: <<https://ia600306.us.archive.org/22/items/ancientlaw030840mbp/ancientlaw030840mbp.pdf>>.

²¹ Eekelaar J., 2003, p. 110.

²² Eekelaar J., 2003, p. 111.

politika sustiprino tradicinės, institucinės šeimos konceptą įtvirtindama funkcinis šeimos narių mainus. Taip šeimos narių teisės ir pareigos pasikeitė kartu su laikmečiu, buvo priderintos prie naujų ideologinių nuostatų.

Galiausiai, jau minėta informacinė visuomenė, patyrusi modernizacijos įtaką, gerovės politiką keičia įgalinimo, dalyvavimo ir atsakomybės politika. Šios idėjos kyla iš individualistinės visuomenės supratimo apie šeimą, suteikiant galimybes visiems šeimos nariams prisiimti jiems priimtinius vaidmenis. Pirmiausia tai moterų užimtumą ir lyčių lygybę užtikrinantys sprendimai, įgalinantys moteris jaustis svarbiomis ir savarankiškomis, šeimos iširimo atveju galinčiomis išlaikyti save ir vaikus. Tačiau šios idėjos pažengė toliau – stiprinant socialinį kapitalą, įgalinimo politika siekiama net tokių tikslų kaip gimstamumo didinimas. Pvz., remiantis Beato Fuxo leidimų ir ribojimų schema, valstybės politika siekiant gimstamumo ir kitų socialinį kapitalą didinančių tikslų turėtų būti nukreipta į kuo daugiau ir kuo įvairesnių galimybių sudarymą, kadangi individualistinėje visuomenėje jos narių poreikiai yra labai individualūs, ir kuo platesnis bus pasirinkimo variantų spektras, tuo daugiau šansų, kad asmenys pasirinks būtent valstybės pageidaujamą elgesio variantą.²³ Tačiau Beatas Fuxas savo teorijoje vienu esminių momentų laiko skirtumus tarp valstybių. Jo teigimu, valstybės skirtingai reaguoja į modernizacijos poveikį dėl skirtingų kultūrinių ir struktūrinių elementų. Taigi, anot jo, kultūra yra vienas esminių bruožų, dėl ko valstybėms netinka vienoda, unifikuota šeimos politika. Šis aspektas taip pat svarbus svarstant galimus šeimos politikos variantus valstybėse – siekiant didinti socialinį kapitalą kultūriškai izoliuotoje valstybėje staigus persimetimas prie individualizmo gali būti net žalingas – kaip pastebėjo ne tik Beatas Fuxas, bet ir Klausas Peteris Strohmeieris²⁴ bei suomių mokslininkė Anu Pylkkänen,²⁵ jei nėra tinkamo šeimos politikos palaikymo visuomenėje, ji apskritai gali būti nesėkminga.

Analizuojant šeimos politiką ir jos kontekstą tyrinėjančių mokslininkų darbus galima pastebėti, kad šiuolaikiniame pasaulyje pagrindiniu šeimos politikos iššūkiu laikomas socialinio kapitalo mažėjimas (ir kartu augantis poreikis jį didinti), kuri nulėmė su modernizacija susiję veiksniai. Tačiau mokslininkų nuomonė išsiskiria dėl priemonių, kurių valstybės turėtų imtis siekdamos stiprinti socialinį kapitalą (didinti gimstamumą, mažinti vaikų ir vaikus auginančių vienišų tėvų skurdą, didinti vaikų išsilavinimą ir t. t.).

---

²³ Pinelli A., Hoffmann-Nowotny J. H., Fux B. Fertility and New Types of Households and Family Formation in Europe. Council of Europe Publishing, 2001, p. 24–25.

²⁴ Strohmeier K. P. Family Policy – How does it Work? // Kaufmann F.-X., Kuijsten A. et al. Family Life and Family Policies in Europe, vol. 2. Oxford University Press, 2006, p. 352.

²⁵ Pylkkänen A. Liberal Family Law in the Making: Nordic and European Harmonisation // Feminist Legal Studies, 2007, vol. 15.

Pirmoji grupė mokslininkų ragina siekti reinstitucionalizuoti šeimą: remiantis šiomis idėjomis formuojama šeimos politikos kryptis²⁶ – kviesti moteris auginti vaikus, o vyrus išlaikyti šeimą sukuriant ilgalaikius santykius, didelę svarbą suteikiant šeimos institucijai. Pavyzdžiui, amerikiečių mokslininkas Jonathanas Curci teigia, kad „tradicinė šeima yra socialiai ir teisiškai pamatinis konceptas, kuris pozityviai veikia individų funkcionavimą visuomenėje. Todėl interesų grupių ketinimai sumenkinti šį konceptą remiantis diskriminacija yra tikras išpuolis prieš ypatingą vyro ir moters sąjungą, kuri yra pagrindinis visuomenės elementas, ypač dėl to, kad ji potencialiai turi reprodukcinę galimybių“.²⁷ Jis taip pat nurodo, kad „tradicinės šeimos suteikia geriausias sąlygas saugiams ir naudingiems seksualinio intymumo santykiams, labiausiai subalansuotas galimybes vaikų augimui, geriausių moters statuso apsaugą, stipriausią visuomenės vienetą ir geriausią būdą perduoti subalansuotas žinias ir įgūdžius, geriausią demokratijos sėklą bei svarbiausią tarpusavio santykių organizavimo mokyklą“.²⁸ Tačiau šiame informacijos amžiuje tai, ko gero, būtų patrauklu tik tikrai religingoms ar specifiniu vertybiniu pagrindu besivienijančioms visuomenės grupėms. „Pažengusioje“ apsišvietusioje visuomenėje būtų sudėtinga įtikinti tiek vyrus, tiek moteris, kad toks šeimos modelis yra priimtinausias, atsižvelgiant į visuomenės teikiamas galimybes gyventi individualų gyvenimą ir žinoti šeimoje kylančias rizikas dėl smurto, ekonominės priklausomybės ir t. t. Paprastai šeimos institucijos stiprinimas susijęs su valstybių atsigręžimu į „kultūrinės vertybes“, nusistovėjusias konkrečioje visuomenėje, ir skeptiškos nuomonės formavimą apie naujų šeimos formų pripažinimą. Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje buvo kilusios idėjos apie santuokos naudą dėstyti mokyklose, lankstinukus su informacija apie santuokos teises ir atsakomybę platinti viešose vietose, pavyzdžiui, registrų centruose, prie bažnyčių bei kitose maldos vietose, taip pat idėjos apie tai, kad kitos institucijos teiktų patarimus sutuoktiniams.²⁹ Reikia pastebėti, kad šiuolaikinis šeimos institucijos reabilitavimas susijęs su gerovės užtikrinimu: gerovė tampa institucionalizmo įkaite ta prasme, kad valstybei renkantis vieną iš variantų: liberalizuoti šeimą ar ją reinstitucionalizuoti, pirmuoju atveju pirmas žingsnis yra moterų socialinės įtraukties skatinimas, antruoju atveju – moterų funkcijos auginti vaikus sureikšminimas atitraukiant nuo apmokamo darbo, tačiau užtikrinant tam tikrą išlaikymą. Taigi,

---

²⁶ Tokį kvietimą galima įskaityti ir 2008 m. Lietuvos Respublikos valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos“ // *Žin.*, 2008, Nr. 69-2624.

²⁷ *Curci J.*, 2005–2006, p. 228.

²⁸ *Curci J.*, 2005–2006, p. 257.

²⁹ *Eekelaar J.*, 2003, p. 116.

kalbant apie „paramą šeimai“, dažniausiai turima omenyje institucinė, tradicinė šeima, kurios gerovę ketinama užtikrinti.

Antroji grupė autorių nurodo, kad siekdamas stiprinti socialinį kapitalą valstybės gali perorientuoti šeimos politiką nuo šeimos institucionalizavimo prie individualizmo skatinimo: orientuojantis ne į šeimas kaip vienetus, o į konkrečius individus, visuomenės narius, atsižvelgiant į jų poreikius ir motyvaciją. Šiuo atveju vyraujanti būtų individualistinė šeimos politika. Svarbu pastebėti, kad, remiantis Fukuyamos, Fluxo, Eekelaaro ir kitų autorių išvalgomis, net ir tos valstybės, kuriose yra stipri vertybių įtaka šeimos gyvenimui ir politikai, neišvengiamai patirs modernizacijos poveikį, ir jų, kad ir kiek pavėluotai, laukia tos pačios socialinio kapitalo praradimo pasekmės kaip ir kitų, greičiau modernizacijai pasidavusių valstybių. Atsižvelgiant į tai, net ir tos šalys, kurios yra linkusios teikti prioritetą šeimos reinstitucionalizavimui ar šeimos institucijos palaikymui, galėtų mąstyti toliaregiškiau ir (skirtingai, atsižvelgdamos į savo kultūrinį pagrindą) rengtis atremti individualistinės visuomenės iššūkius.

Šioje dalyje buvo apibūdintas globalus valstybės šeimos politikos kontekstas. Tačiau tai ir kontekstas, kuriame galima vertinti regioninių susitarimų šeimos politikos srityje tikslus, pažangą bei griežtumą valstybių atžvilgiu. Valstybės pagal savo nacionalines preferencijas gali rinktis šeimos politikos kryptį, tačiau bet kuriuo atveju jas tam tikra apimtimi riboja prisiimti supranacionaliniai įsipareigojimai. Šiuolaikinėje Europos erdvėje galima išžvelgti tiek instrumentalistinės, tiek gerovės, tiek individualistinės šeimos politikos apraiškų, kurios išskyla įvairiose šeimos gyvenimo reguliavimo srityse – apie tai bus kalbama vėlesnėse straipsnio dalyse.

3. EUROPOS SĄJUNGOS SU ŠEIMA SUSIJUSIOS NUOSTATOS IR JŲ IMPLIKACIJOS NACIONALINEI ŠEIMOS POLITIKAI

Europos Sąjungos lygmeniu šeimos sąvoka minima dar nuo 1968 metų, kai Reglamente Nr. 1612/68 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje³⁰ numatytos garantijos judančių darbuotojų šeimos nariams. EEB pripažino, kad, norėdama pasiekti savo ekonominius tikslus, ji turi skatinti darbuotojų judėjimą, o vienas to būdų – užtikrinti tam tikras garantijas ir persikeliančių darbuotojų šeimoms. Taigi, laisvas šeimų judėjimas pirmiausia buvo nustatytas siekiant skatinti asmenis ir jų šeimos narius įsidarbinti kitose valstybėse. Nors dar 1989 metais Europos Teisingumo Teismas nurodė, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje įtvirtinta pagarba šeimos

---

³⁰ 1968 m. spalio 15 d. Tarybos reglamentas dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje (EEB) Nr. 1612/68.

gyvenimui yra viena pagrindinių Bendrijos teisės saugomų teisių,³¹ visgi pagrindinis laisvo šeimų judėjimo ir kitų ES nuostatų, kuriose minimi šeimos nariai, tikslas yra kuo geresnių sąlygų sudarymas ir trukdžių šalinimas ekonominei veiklai vykdyti, ES konkurencingumui tarptautinėje erdvėje didinti.³² Clare McGlynn teigimu, toliau apibūdintos iniciatyvos dėl Europos Sąjungos šeimos politikos taip pat daugiausia kyla iš susirūpinimo demografiniais Europos pokyčiais, ypač mažėjančiu gimstamumu, kuris kelia grėsmes darbo rinkai, socialinės apsaugos sistemoms ir bendros rinkos klestėjimui. Taip pat Komisija yra užsiminusi, kad šeima svarbi Europos visuomenei tuo, kad ji yra „ekonominio sektoriaus dalis, nes pati yra vartotoja ir augina ateities gamintojus“. Taigi, Europos Sąjunga šeimos klausimus laiko svarbiais bendrais uždaviniais, kadangi nacionalinės šeimos politikos priemonės „santykinai lėtai prisitaiko prie pokyčių šioje srityje tempų“.³³ Be to, Taryba įpareigojo Komisiją veikti remdamasi „ekonominiu šeimos vaidmeniu“ bei „solidarumu tarp kartų“ – išreikštas susirūpinimas, kad susilaukiama nepakankamai europiečių, kurie galėtų pasirūpinti senėjančia karta ir užtikrintų politiškai ir ekonomiškai gyvybingą Europos ateitį.³⁴

Priėmusi su laisvu darbuotojų judėjimu susijusius dokumentus, Europos Bendrija ketino kurti bendrą ES šeimos politiką. Dar 1983 metais Europos Parlamentas paskelbė Komunikatą dėl Bendrijos šeimos politikos,³⁵ po kurio buvo priimta Tarybos Rezoliucija.³⁶ Tačiau pagal šiuos dokumentus „išsami šeimos politika“, turėjusi apimti tokias sritis, kaip įvaikinimas, vaikų globa, išlaikymas ir kiti klausimai, apėmė tik apskritimą informacija apie šeimos politiką.³⁷ 1994 metais Europos Parlamentas dar kartą pakvietė valstybes nares kurti integruotą šeimos politiką ir šįkart pabrėžė poreikį adaptuoti šeimos teisę tiek nacionaliniu, tiek Europos lygiu,³⁸ o 1999 metais pasiūlė sukurti tarpvalstybinį ginčų dėl šeimos klausimų sprendimo mechanizmą.³⁹ 2001 metais buvo įkurta Europos šeimos teisės komisija (Commission for European Family Law – CEFL), daugiausia sudaryta iš teisės mokslininkų, kurios pirminis

---

³¹ 1989 m. gegužės 18 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-249/86 *Komisija prieš Vokietiją*.

³² *McGlynn C.*, 2001, p. 37.

³³ *McGlynn C.*, 2001, p. 44–45.

³⁴ 1989 m. spalio 31 d. Tarybos ir už šeimos reikalus atsakingų ministrų išvados. OL C 1989, Nr. 277/2.

³⁵ 1983 m. liepos 11 d. Komisijos komunikatas dėl šeimos politikos. KOM (89) 363 Galutinis.

³⁶ 1989 m. spalio 31 d. Tarybos ir už šeimos reikalus atsakingų ministrų išvados. OL L 1989, C 277/2.

³⁷ *McGlynn C.*, 2001, p. 37.

³⁸ 1995 m. sausio 23 d. Rezoliucija dėl šeimų apsaugos. OL C 18/96, 1995.

³⁹ 1999 m. sausio 28 d. Rezoliucija dėl šeimų ir vaikų apsaugos. OL C 128/79, 1999.

tikslas yra teikti teorines ir praktines išvalgas dėl Europos šeimos teisės derinimo ir Europos šeimos teisės principų kūrimo. Tačiau kuo nuodugniau svarstomi Europos šeimos teisės derinimo (kartais net pasigirsta kalbų apie Europos šeimos teisės unifikavimą) klausimai, tuo dažniau susiduriama su visuomenės kultūros argumento panaudojimu. Anu Pylkkänen atkreipia dėmesį į tai, kad derinimas niekada negali tapti tik technikos klausimu, kadangi jis visada susijęs su kultūros ir politinės ekonomikos kontekstu. Jos teigimu, universalizmas yra neišvengiamai klaidingas: jis atstovauja tik vienai tradicijai ir vienam požiūriui, atmesdamas kitus. Todėl derinimas susijęs ne tik su teisiniu darbu ar argumentacija, bet ir su klausimais „kas yra teisė?“, „kur yra teisės ribos?“, „kas turi teisę šias ribas nustatyti ir pagrįsti?“⁴⁰ Lyginama Europos šeimos teisės derinimo procesą su Skandinavijos bendros šeimos teisės schemos kūrimu, ši mokslininkė pastebi, kad Europoje didžiausi įgaliojimai atsakyti į pirmiau pateiktus klausimus suteikti teisės ekspertams, kurie neturi pakankamai kompetencijos ir užsiima ribota veikla, o Skandinavijoje šiuos klausimus kėlė ir sprendė didelė visuomenės dalis, įskaitant įvairius nevyriausybinis judėjimus.⁴¹

Šiuo metu Europos Sąjungoje šeima svarbi trijose reguliavimo grupėse: pirma, kaip jau minėta, darbuotojų ir jų šeimų laisvo judėjimo kontekste; antra, teismo bendradarbiavimo civilinėse bylose srityje⁴² ir, galiausiai, asmenų nediskriminavimo teisiniuose santykiuose.⁴³

Įtvirtinusi šeimos narių apibrėžimus Europos Bendrija įsivėlė į ilgalaikes diskusijas su valstybėmis narėmis dėl šeimos sąvokos apibrėžimo. Antai Reglamento Nr. 1612/1968 10 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad darbuotojo šeimos nariai yra jo sutuoktinis ir vaikai iki 21 metų arba jo išlaikytiniai bei jo išlaikomi giminaičiai pagal kylančią tokio darbuotojo ir jo sutuoktinio genealogijos liniją. Vėliau, 1997 metais, Dublino konvencijoje, nustatančioje valstybę, atsakingą už vienoje iš Europos Bendrijų valstybių narių paduotų prieglobsčio prašymų nagrinėjimą,⁴⁴ šeimos nariais laikomi sutuoktiniai ir nesusituokę vaikai iki 18 metų bei nesusituokusių pareiškėjų

---

⁴⁰ Pylkkänen A., 2007, p. 290.

⁴¹ Pylkkänen A., 2007, p. 293.

⁴² 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantį Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000; 2002 m. gruodžio 19 d. Tarybos sprendimas 2003/93/EB, leidžiantis valstybėms narėms Bendrijos interesu pasirašyti 1996 m. Hagos konvenciją dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje.

⁴³ Summaries of EU legislation. Europa.eu portalo informacija. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/legislation_summaries/index_en.htm>.

⁴⁴ Dublino konvencija, nustatanti valstybę, atsakingą už vienoje iš Europos Bendrijų valstybių narių paduotų prieglobsčio prašymų nagrinėjimą. OL C 254, 1997, p. 1.

iki 18 metų tėvai ir motinos. Taigi, keletą dešimtmečių Europos Bendrijoje, vėliau ir Europos Sąjungoje, šeima pagal šiuos ir vėlesnius antrinius ES dokumentus laikoma tik santuoka grįsta sąjunga. Tik 2004 m. balandžio 29 d. Direktyvoje 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičiančioje Reglamentą (EEB) Nr. 1612/68 ir naikinančioje direktyvas 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/34/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EEB,⁴⁵ šeimos nariais laikomi ne tik sutuoktiniai, bet ir partneriai bei jų bendri palikuonys.

Labai ilgai siauros pozicijos dėl sutuoktiniams teikiamų teisių pripažinimo nesusituokusiems asmenims nuosekliai laikėsi ir Europos Teisingumo Teismas. Tik 2000 metais byloje *Safet Eyüp prieš Landesgeschäftsstelle des Arbeitsmarktser-vice Vorarlberg*⁴⁶ Teismas nurodė, kad bendras gyvenimas nesusituokus tam tikrais atvejais gali būti prilyginamas gyvenimui santuokoje (tiesa, šios bylos aplinkybės susijusios su gyvenimu ne santuokoje kelerius metus prieš tai ir vėliau susituokus tiems patiems asmenims). 2011 m. byloje *Jürgen Römer prieš Freie und Hansestadt Hamburg* Teismas nusprendė, kad, spręsdamas dėl galimybės santykius ne santuokoje prilyginti santykiams santuokoje, nacionalinis teismas turėtų atsižvelgti į garantijos suteikimo tikslą ir sąlygas.⁴⁷

Dar sudėtingesnė situacija su tos pačios lyties asmenų pripažinimu šeimos nariais. Pvz., byloje *Grant prieš S. W. Trains*⁴⁸ Teismas nurodė, kad „stabilūs santykiai tarp dviejų tos pačios lyties asmenų nelaikomi lygiais santykiams, kylantiems iš santuokos ar stabiliems santykiams už santuokos ribų tarp skirtingų lyčių asmenų“. Panaši argumentacija buvo pakartota ir kitose bylose.⁴⁹

Mokslininkai pastebi, kad kai kuriuose sprendimuose Europos Teisingumo Teismas nevengia ne tik pripažinti ar nepripažinti iš santuokos kylančių teisių santuokos nesudariusiems asmenims, bet ir apibūdinti vyrų ir moterų vaidmenis šeimoje, ir paprastai tai daroma remiantis „tradicinės šeimos“ samprata. Remiantis 1980-aisiais

---

⁴⁵ 2004 m. balandžio 29 d. Direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičianti Reglamentą (EEB) Nr. 1612/68 ir naikinanti direktyvas 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/34/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EEB.

⁴⁶ 2000 m. birželio 22 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-65/98 *Safet Eyüp prieš Landesgeschäftsstelle des Arbeitsmarktser-vice Vorarlberg*.

⁴⁷ 2011 m. gegužės 10 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-147/08 *Jürgen Römer prieš Freie und Hansestadt Hamburg*.

⁴⁸ 1998 m. vasario 17 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-249/96 *Grant prieš S. W. Trains*.

⁴⁹ Pvz., žr. 2001 m. gegužės 31 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimą sujungtose bylose C-122/99 ir C-125/99 *D. ir Švedijos Karalystė prieš Europos Sąjungos Tarybą*.

išplėta Teismo doktrina, vaikų auginimas pirmiausia yra motinos atsakomybė, o jei motina yra dirbanti, vaikų auginimas yra jos antroji pareiga.⁵⁰

Tai, kad tiek Europos Sąjungos teisė, tiek Europos Teisingumo Teismas šeimą mato pirmiausia kaip „tradicinę“ šeimą, kurią sudaro susituokę skirtingų lyčių asmenys, byloja apie siekius išlaikyti struktūralistinę šeimos konceptą – t. y. išlaikyti institucinę šeimą, kad būtų galima aiškiai apibrėžti ir žinoti, kuriems asmenims suteikiamos tam tikros teisės. Viena vertus, tai suprantama, kadangi, kaip jau minėta, pirminis Europos Sąjungos tikslas yra ekonominis valstybių našumas, o šeimos narių teisės natūraliai užtikrinamos tiek, kiek jos padeda siekti ekonominių tikslų.

Būtina paminėti ir tai, kad visai skirtinga kryptimi Europos Sąjunga kuria diskriminacijos draudimo politiką – šiuo klausimu ji griežtai pasisako už vienodas sąlygas vyrams ir moterims, tačiau šios priemonės aplenkiant nuostatas dėl šeimos narių santykių tiesiogiai orientuotos į socialinės įtraukties didinimą, kaip vieną pagrindinių priemonių siekiant ekonominio našumo.⁵¹ Antai su diskriminacijos draudimu susijęs Europos lyčių lygybės institutas,⁵² tačiau jo veikla apima metodologinės ir viešinimo pagalbos teikimą valstybėms narėms siekiant kompleksinių lyčių lygybės tikslų.⁵³

Tuo remiantis, valstybės, kurdamos nacionalinę šeimos politiką, turėtų atsižvelgti į tai, kad Europos Sąjungos šeimos politika nėra išsami, visa apimanti: ji kuriama tik tam tikra apimtimi, kiek to reikia Europos ekonominiams ir konkurenciniams tikslams pasiekti. Be to, reikia prisiminti, kad Europos Sąjunga, formuluodama su šeimos politika susijusias nuostatas, yra saistoma laisvo asmenų judėjimo ir su tuo susijusių statuso pripažinimo taisyklių, įtvirtintų Tarybos reglamente (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinančio Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000⁵⁴ ta prasme, kad

---

⁵⁰ Žr. *Curci J.*, 2005–2006, p. 237. 1983 m. spalio 26 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimą byloje 163/82 *Europos Bendrijų Komisija prieš Italijos Respubliką*, 2002 m. kovo 19 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimą byloje C-476/99 *H. Lommers prieš Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij* ir kt.

⁵¹ *Grimheden J.* Case Law from Europe on Gender Equality // Paper for the Network Seminar on Gender and Law, Beijing, 2004, 26-27, September, p. 3–4.

⁵² Europos lyčių lygybės institutas. Prieiga per internetą: <eige.europa.eu>.

⁵³ Remiantis 2010–2015 m. moterų ir vyrų lygybės strategija (2010 m. rugsėjo 21 d. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonominių ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui – 2010–2015 m. moterų ir vyrų lygybės strategija [KOM(2010) 491 galutinis], pagrindiniai ES lyčių lygybės tikslai yra didesnis moterų įtraukimas į darbo rinką, didesnis moterų, einančių aukštesnes pareigas ekonomikos sektoriuje, skaičius, moterų savarankiško darbo skatinimas, vienodo darbo užmokesčio vyrams ir moterims skatinimas, kova su smurtu prieš moteris.

⁵⁴ 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantį Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000.

vienoje valstybėje narėje suteiktos teisės turi būti įgyvendinamos kitoje valstybėje narėje. Teoriškai įmanoma, kad tos pačios lyties pora, pavyzdžiui, iš Vengrijos, nuvyktų į Švediją, kur tos pačios lyties asmenys gali sudaryti santuoką, ten susituoktų, įsivaikintų kelis vaikus ir grįžtų atgal į Vengriją, kurioje šios sudėties šeima turėtų būti pripažinta.⁵⁵ Apskritai šeimos nario teisės suteikimas ar nesuteikimas ES lygmeniu yra ne tik vertybinis ar abstrakčiai žmogaus teises liečiantis klausimas. Kadangi šeima pagal ES teisę laikoma atskira institucija, jos narių skaičiaus išplėtimas automatiškai reiškia tam tikrų garantijų suteikimą bet kurioje iš ES valstybių narių remiantis minėtais dokumentais dėl asmenų judėjimo. Tai gali atverti kelias asmenims, kurių nesieja jokie faktiniai šeiminiai ryšiai, naudotis valstybių teikiama nauda, skirta darbuotojo šeimos nariams. Taigi, šeimos narių sampratos išplėtimas nebūtų naudingas nė vienai valstybei narei ta prasme, kad tai potencialiai apsunkintų bet kurios valstybės biudžeto dalį, skirtą socialinei apsaugai.⁵⁶

4. EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ KONVENCIJOS IMPLIKACIJOS NACIONALINEI ŠEIMOS POLITIKAI

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija⁵⁷ (toliau vadina- ma – EŽTK) – žmogaus teisių apsaugos dokumentas, parengtas Europos Tarybos. Šia konvencija siekiama užtikrinti, kad Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje paskelbtos teisės būtų visuotinai ir veiksmingai pripažįstamos ir kad jų būtų laikomasi.⁵⁸ Pagrin- dinis Konvencijos tikslas nėra saistyti užtikrinamas teises siekiant ekonominių ar regioninių tikslų, o teises ir laisves užtikrinančios nuostatos yra orientuotos į žmogų. Dėl šios priežasties matyti skirtumai tarp Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau vadinama – EŽTT) ir ETT praktikos, kurioje analizuojami šeimos narių santykiai. Tiesa, ir pats nacionalinės šeimos politikos ribojimas EŽTK nuostatomis yra specifinis dėl to, kad EŽTT nesusijęs su jokios bendros politikos ar reguliavimo kūrimu, o jo nuostatų išaiškinimai gali paveikti nacionalinę šeimos politiką tik per individualius svarstomus atvejus.

Su šeima susijusios EŽTK nuostatos įtvirtintos 8 straipsnyje (privataus ir šeimos

---

⁵⁵ *Stalford H.* Families Valued?: Comparing the EU and European Convention on Human Rights (Working paper). Centre for Research on Family, Kinship and Childhood, p. 9.

⁵⁶ *Stalford H.* Concepts of Family under EU Law – Lessons from the ECHR // *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2002, vol. 16, p. 427.

⁵⁷ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_LIT.pdf>.

⁵⁸ EŽTK preambulė.

gyvenimo gerbimas), taip pat 12 straipsnyje (teisė į santuoką) bei 7 protokolo 5 straipsnyje (santuokinių lygybė). Daugiausia EŽTK nuostatų susijusios su šeimos gyvenimo pripažinimu įvairiems asmenims (įvairiais giminystės ar svainystės ryšiais susijusiems asmenims, kartu gyvenantiems tos pačios ir skirtingos lyties asmenims, taip pat transseksualams), teise sudaryti santuoką ir teisine vaikų apsauga. EŽTT praktika apima labai daug individualių atvejų ir sprendžia įvairias gyvenimo situacijas svarstant, ar valstybės veiksmai neprieštarauja minėtų žmogaus teisių įgyvendinimui. Dėl svarstomų atvejų gausos šiame straipsnyje tik trumpai apžvelgiamos pagrindinės su šeimos politika susijusios bylų grupės ir jų implikacijos nacionalinei šeimos politikai bei apibūdinami pagrindiniai Konvencijos nuostatų aiškinimo bruožai ir tendencijos.

Svarbu tai, kad EŽTT ne tik pasyviai stebi, ar valstybė „gerbia“ šeimos gyvenimą, bet ir įpareigoja valstybes imtis aktyvių veiksmų, kad šis gerbimas būtų užtikrintas.⁵⁹ Valstybės pažeidimas nesiimant aktyvių veiksmų paminėtas ir EŽTT byloje *L. prieš Lietuvą*, kai Teismas (tiesa, šiuo atveju vertindamas privatų, o ne šeimos gyvenimą) konstatavo, kad Lietuvoje nesudaryta galimybė atlikti lyties keitimo operaciją iki galo, ir taip buvo pažeista asmens teisė į privatų gyvenimą.⁶⁰

Teismas kiekvieną kartą sprendžia individualiai, ar asmenims buvo suteiktos, gimanos ar gerbiamos EŽTK įtvirtintos teisės ir laisvės. Be to, kaip pažymi pats EŽTT, šeimos narių santykiai yra sritis, kurioje yra daug sudėtingų ir skirtingai vertinamų situacijų, kurias nacionalinės institucijos gali išspręsti konkrečioje visuomenėje tinkamiau, nei tai padarytų pats EŽTT. Dėl šios priežasties su šeimos gyvenimu susijusiais atvejais Teismas palieka dideles valstybės vertinimo ribas (angl. *margin or appreciation*).⁶¹ Taigi, neretai Teismas tais atvejais, kai dėl konkretaus klausimo „nėra europinio konsensuso“, remdamasis EŽTK 8 straipsnio 2 dalimi, palieka nacionalinėms institucijoms spręsti klausimą dėl kišimosi siekiant užtikrinti garantuojamą teisę.⁶² Tokiu būdu dinaminis ir pozityvius reikalavimus nustatantis 8 straipsnio 1 dalies interpretavimas yra stabdomas valstybės vertinimo ribos doktrina.⁶³

---

⁵⁹ Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. birželio 13 d. sprendimą byloje *Marckx prieš Belgiją*, Nr. 6933/74.

⁶⁰ Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimą byloje *L. prieš Lietuvą*, Nr. 27527/03.

⁶¹ Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. liepos 13 d. sprendimą sujungtose bylose *Scozzari ir Giunta prieš Italiją*, Nr. 39221/98, 41963/98.

⁶² *Brudy K. D. S. H. v. Austria: European Court of Human Rights Holds that the Rights to Family Life and Sexism Trump Governmental Limitations on Artificial Procreation // Tulane Journal of International and Comparative Law*, 2011, vol. 19, p. 698.

⁶³ *Almeida S. The Respect for (Private and) Family Life in the Case-law of the European Court of Human Rights: the Protection of New Forms of Family. Paper presented on 24 August 2009 at the 5th World Congress on Family Law and Children's Rights. Halifax, Canada, p. 4–5.*

Šeimos sąvoką Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau vadinama – EŽTT) vertina pirmiausia per *de facto* santykių buvimą. Byloje *X, Y ir Z prieš Jungtinę Karalystę* EŽTT pažymėjo, kad 8 straipsnyje numatyta „šeimos gyvenimo“ sąvoka negali būti išimtinai siejama tik su santuoka, kadangi ji apima ir kitus *de facto* santykius, atsirandančius tarp asmenų, kurie nesusituokę gyvena kartu. Artimus faktinius šeimos santykius gali patvirtinti įvairios aplinkybės: pora gyvena kartu, ilgą laiką trunkantys jų santykiai, bendrų vaikų turėjimas, bendras poilsis, tarpusavio išlaikymas, bendro ūkio vedimas, rūpinimasis ir pagarba vienas kitam ir kt.⁶⁴ EŽTT praktika rodo, kad minimas konvencijos straipsnis teisę į šeimos gyvenimo pagarbą užtikrina įvairioms šeimoms: santuokinėms šeimoms, šeimos gyvenimą gyvenančioms nesusituokusioms šeimoms, vieno tėvo šeimoms ar abiejų tėvų ir vaikų, nesvarbu, vaikai gimę tėvams susituokus ar ne, šeimoms, bevaikėms šeimoms, tos pačios lyties asmenų šeimoms, šeimoms tarp artimųjų giminaičių (pvz., brolių ir seserų),⁶⁵ tarp vaikų ir jų senelių,⁶⁶ dėdės ar tetos ir jo (jos) sūnėno (dukterėčios),⁶⁷ tėvų ir vaikų, gimusių sudarius kitas santuokas, arba vaikų, gimusių ne santuokoje, nors kuris nors ar abu tėvai yra sudarę kitas santuokas⁶⁸ ir kitais atvejais. Pagal Konvencijos aiškinimą šeimos sąvoka neapsiriboja tik susituokusiais asmenimis ir santuokoje gimusiais vaikais, ir teisė į šeimos gyvenimo pagarbą apsauga suteikiama tiek santuoką sudariusių, tiek ir nesusituokusių asmenų bei jų vaikų tarpusavio santykiams. Tačiau tuo atveju, kai vaikai užauga ir sukuria savo šeimas, gyvena atskirai nuo tėvų ir jų nesaisto tarpusavio išlaikymo santykiai – santykiai tarp vaikų ir jų tėvų nebelaikomi šeimos santykiais.⁶⁹

Ilgą laiką bylose dėl transseksualių santykių pripažinimo šeimos santykiais EŽTT

⁶⁴ Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. balandžio 22 d. sprendimą byloje *X, Y ir Z prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 21830/93.

⁶⁵ Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. birželio 13 d. sprendimą byloje *Marckx prieš Belgiją*, Nr. 6933/74, Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. birželio 1 d. sprendimą byloje *Lebbink prieš Nyderlandų Karalystę*, Nr. 45582/99, Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimus: 1994 m. gegužės 26 d. byloje *Keegan prieš Airiją*, Nr. 16969/90; 2000 m. liepos 13 d. byloje *Elsholz prieš Vokietiją*, Nr. 25735/94; 2002 m. lapkričio 5 d. byloje *Yousef prieš Nyderlandų Karalystę*, Nr. 33711/96, Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. liepos 24 d. sprendimą byloje *Karner prieš Austriją*, Nr. 40016/98, Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. birželio 24 d. sprendimą byloje *Schalk ir Kopf prieš Austriją*, Nr. 30141/04; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. lapkričio 7 d. sprendimą byloje *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją*.

⁶⁶ Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. birželio 13 d. sprendimą byloje *Marckx prieš Belgiją*, Nr. 6933/74.

⁶⁷ Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. vasario 24 d. sprendimą byloje *Boyle prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 16580/90.

⁶⁸ Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. liepos 10 d. sprendimą byloje *X prieš Šveicariją*, Nr. 8257/78.

⁶⁹ *Stalford H.*, 2002, p. 9.

pasisakė neigiamai. Savo sprendimus Teismas grindė šiais argumentais: pirma, šiuo klausimu nebuvo bendro sutarimo tarp valstybių narių, ir, antra, šioje srityje suteikiamos plačios valstybės vertinimo ribos.⁷⁰ Tačiau sprendime byloje *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* Teismas praplėtė savo poziciją. Teismas nurodė, kad konfliktas tarp socialinės realybės ir teisės gali „įstumti transseksualą į tokią nenormalią padėtį, kurioje jis ar ji gali patirti pažeidžiamumą, pažeminimą ir nerimą“, o tai yra „rimtas kišimasis į privatų transseksualo gyvenimą“.⁷¹ Šiame sprendime Teismas pažymėjo, kad įrodymų apie Europos požiūrių sutarimą šiuo klausimu nebuvimas nebėra lemiamas faktorius. Taigi, valstybė šiuo atveju negalėjo pretenduoti į plačias šio klausimo vertinimo ribas.⁷²

Teismas daro skirtumą dėl teisės sudaryti santuoką ir teisės į šeimos santykių sukūrimą. Antai byloje *Fretté prieš Prancūziją*, kurioje homoseksualus asmuo norėjo įsivaikinti vaiką, Teismas nurodė, kad „teisė gerbti šeimos gyvenimą preziuruoja tokio gyvenimo buvimą ir negina tik noro sukurti šeimą“.⁷³ Ilgą laiką tvirtinęs, kad Konvencijos 12 straipsnis suteikia teisę sudaryti santuoką tik biologiškai skirtingų lyčių asmenims, jau minėtoje byloje *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* Teismas pasisakė, kad po lyties keitimo transseksualas gali tuoktis su priešingos lyties asmeniu. Teismas nurodė, kad tiek teisė susituokti, tiek šeimos gyvenimo apsauga nesusiję su poros negalėjimu susilaukti vaikų, o lytis neturėtų būti apibrėžiama remiantis vien biologiniu kriterijumi.

Plačią valstybės vertinimo ribą Teismas nustato ir abortų klausimu. Vienoje paskutinių susijusių bylų EŽTT pabrėžė, kad nors tarp daugelio Europos Tarybos valstybių yra bendras sutarimas dėl abortų, numatant platesnes nei Airijoje galimybes atlikti abortą, tačiau tai nėra pagrindas susiaurinti valstybėms suteikiamą plačią vertinimo ribą šiuo klausimu.⁷⁴ Remiantis tokia Teismo praktika, negalima teigti, kad bendro pobūdžio nacionalinės taisyklės dėl abortų draudimo prieštarauja EŽTK.

Asmenų lygybės užtikrinimo klausimai teisinės šeimos politikos kontekste EŽTT analizuoti įvairiais aspektais.⁷⁵ Teismas nevienareikšmiškai pasisakė bylose

---

⁷⁰ Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimus: 1986 m. spalio 17 d. byloje *Rees prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 9532/81, 1990 m. rugsėjo 20 d. byloje *Cossey prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 10843/84 bei 1998 m. liepos 30 d. sujungtose bylose *Sheffield ir Horsham prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 22985/93 ir 23390/94.

⁷¹ Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. kovo 27 d. sprendimą byloje *Goodwin prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 17488/90.

⁷² Almeida S., 2009, p. 23–24.

⁷³ Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. vasario 26 d. sprendimą byloje *Fretté prieš Prancūziją*, Nr. 36515/97.

⁷⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *A, B ir C prieš Airiją*, Nr. 25570/05.

⁷⁵ Radačić I. The European Court of Human Rights' Approach to Sex Discrimination // European Gender Equality Law Review, 2012, No 1, p. 13–23.

dėl vienodų teisių tėvui ir motinai auginti vaikus pretenduojant gauti vaiko priežiūros atostogas. Byloje *Petrovic prieš Austriją*⁷⁶ Teismas nurodė, kad valstybių praktika šioje srityje yra skirtinga, dėl to jos turi plačią vertinimo ribą, ir Austrija, nesuteikianti tėvui tokių pačių teisių gauti vaiko priežiūros atostogas kaip motinai, nepažeidžia Konvencijos nuostatų. Tačiau byloje *Markin prieš Rusiją*⁷⁷ Teismas atkreipė dėmesį į visuomenės evoliuciją link vienodo motinos ir tėvo atsakomybių padalijimo auginant vaikus ir nurodė, kad turi egzistuoti ypatingos priežastys, dėl ko vyrams ir moterims šioje srityje būtų suteikiamos skirtingos galimybės. EŽTT svarstė vyrų ir moterų lygių teisių klausimus dėl vienodo pensinio amžiaus (pvz., bylose *Steck ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*,⁷⁸ *Pearson prieš Jungtinę Karalystę*⁷⁹ ir kt. Teismas nurodė, kad toks reguliavimas neperžengia valstybių vertinimo ribų, dėl to skirtingo pensinio amžiaus nustatymas nepažeidžia Konvencijos). Byloje *Andrle prieš Čekijos Respubliką*⁸⁰ Teismas svarstė, ar ketinama įvesti pensijų schema, pagal kurią mažinamas moterų pensinis amžius pagal užaugintų vaikų skaičių. Teismas konstatavo, kad šiuo atveju numatyti „pozityvūs veiksmai“ (angl. *affirmative action*) skirti mažinti moterų padėties nelygybę vyrų atžvilgiu, ir valstybės įgyvendinama vertinimo riba nebuvo peržengta. Šeimos politikos srityje EŽTT taip pat nagrinėjo bylas dėl pavardžių (pvz., *Burghartz prieš Šveicariją*,⁸¹ *Ünal Tekeli prieš Turkiją*⁸² ir kt.) – valstybės grindė neleidimą vienodomis teisėmis vyrams ir moterims suteikti savo pavardę kitam sutuoktiniui ir vaikams siekiu stiprinti šeimos institutą (šeimos vienybę), tačiau EŽTT pažymėjo, kad šiuo klausimu egzistuoja tarptautinis ir lyginamasis konsensusas drausti diskriminaciją dėl pavardžių. Teismas taip pat nagrinėjo

⁷⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. kovo 27 d. sprendimas byloje *Petrovic prieš Austriją*, Nr. 20458/92.

⁷⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. kovo 22 d. sprendimas byloje *Konstantin Markin prieš Rusiją*, Nr. 30078/06.

⁷⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. balandžio 12 d. sprendimas sujungtose bylose *Steck ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 65731/01 ir 65900/01.

⁷⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. rugpjūčio 22 d. sprendimas byloje *Pearson prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 8374/03.

⁸⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. vasario 17 d. sprendimas byloje *Andrle prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 6268/08.

⁸¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. vasario 22 d. sprendimas byloje *Burghartz prieš Šveicariją*, Nr. 16213/90.

⁸² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. vasario 16 d. sprendimas byloje *Ünal Tekeli prieš Turkiją*, Nr. 29865/96.

su smurtu šeimoje susijusių bylų (pvz., *Opuz prieš Turkiją*,⁸³ *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką*,⁸⁴ *A. prieš Kroatiją*⁸⁵ ir t. t.). Kalbant apie EŽTK reikšmę nacionalinės šeimos politikos ribų nustatymui, svarbu pažymėti, kad EŽTT vertindamas šeimos narių santykius ir kitais atvejais remiasi geriausių vaiko interesų principu. Pirmiausia šis principas reiškia, kad vaiko interesai yra viršesni už jo tėvų interesus.⁸⁶ Tėvų ir vaikų santykių atžvilgiu Teismas yra priėmęs sprendimų įvairiose srityse: paveldėjimo, asmens tapatybės, smurto artimoje aplinkoje, vaikų priežiūros ir atidavimo į globos institucijas, įvaikinimo ir kt.⁸⁷

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad EŽTT praktika yra nuolat kintanti. Konvencija yra gyvybingas instrumentas, kuris aiškinamas pagal šių dienų realijas.⁸⁸ Išties, Konvencijos nuostatų aiškinimas nuolat kinta, Teismui pasitelkiant „gyvybingo instrumento“ (angl. *living instrument*) doktriną ir „praktiškumo ir efektyvumo“ doktriną. „Gyvybingo instrumento“ doktrina apima tokius argumentus, kaip teiginiai, kad „didžiojoje daugumoje Europos valstybių“⁸⁹ egzistuoja tam tikras teisinis vertinimas, „šandienos sąlygomis“⁹⁰ reikėtų aiškinti Konvencijos nuostatas kitaip nei anksčiau, taip pat minimas būtinybės keisti arba plėsti Konvencijos teksto aiškinimą remiantis „dinaminiu ir evoliuciniu požiūriu“⁹¹ „besitęsiančia tarptautine tendencija“ ir pan.⁹² Praktiškumo ir efektyvumo doktrina kuriama jau anksčiau minėtu būdu – nustatant valstybėms pozityvius įpareigojimus. Spręsdamas, ar egzistuoja pozityvūs įpareigo-

---

⁸³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. birželio 9 d. sprendimas byloje *Opuz prieš Turkiją*, Nr. 33401/02.

⁸⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas byloje *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 57325/00.

⁸⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *A. prieš Kroatiją*, Nr. 55164/08.

⁸⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. vasario 26 d. sprendimas byloje *Görgülü prieš Vokietiją*, Nr. 74969/01.

⁸⁷ Žr. ECHR Cases concerning children rights. Prieiga per internetą: <<http://www.vaikoteises.lt/media/file/ECHR%20cases%20concerning%20children%20rights.doc>>.

⁸⁸ Jočienė D., 2007, p. 18.

⁸⁹ P vz., žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimus bylose 1996 m. gruodžio 18 d. *Aksoy prieš Turkiją*, Nr. 21987/93, 1997 m. rugsėjo 25 d. *Aydin prieš Turkiją*, Nr. 23178/94 ir kt.

⁹⁰ P vz., žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimus bylose 1978 m. balandžio 25 d. *Tyrer prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 5856/72, 1989 m. liepos 7 d. *Soering prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 14038/88 ir kt.

⁹¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. gegužės 28 d. sprendimas byloje *Stafford prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 46295/99.

⁹² Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. kovo 27 d. sprendimas byloje *Goodwin prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 17488/90.

jimai valstybei, Teismas turi atsižvelgti į santykį tarp bendro visuomenės intereso ir asmens intereso, saugomo Konvencijos nuostatomis. Kaip rodo Teismo praktika, kai kuriais atvejais šie įpareigojimai gali būti labai tolimai susiję su saugoma teise. Antai byloje *McCann ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*⁹³ nužudymo atveju valstybė turėjo imtis pozityvių veiksmų – tirti įvykdytą nusikaltimą, t. y. teisę į gyvybę buvo saugoma valstybės veiksmais tiriant jau atliktą nusikaltimą prieš žmogaus gyvybę.

Su šeimos gyvenimu susijusiose bylose Teismo praktika taip pat plečiasi. Anksčiau (pvz., byloje *X ir Y prieš Nyderlandus*) homoseksualų santykiai buvo laikomi privačiu, o ne šeimos gyvenimu,⁹⁴ tačiau Teismas tokią nuomonę pakeitė sprendime *Schalk ir Kopf prieš Austriją*, kuriame pripažino, kad ilgalaikiai homoseksualų santykiai turi būti gerbiami kaip šeimos gyvenimas, tačiau tai nėra pagrindas sudaryti santuoką.⁹⁵ Buvo minėtas atvejis, kai Teismas byloje *Goodwin* pakeitė savo poziciją, kuria neleido lytį pakeitusiems transseksualams sudaryti santuoką su priešingos lyties asmenimis. Panašiai pasikeitė Teismo nuomonė dėl asmenų, gyvenančių nesusituokus, gyvenimo gerbimo kaip šeimos gyvenimo: byloje *Johnston ir kiti prieš Airiją*⁹⁶ Teismas pasisakė, kad kartu gyvenantys nesusituokę partneriai nepatenka į Konvencijos 8 straipsnio taikymo sritį, o byloje *Quintana Zapata prieš Ispaniją*⁹⁷ Žmogaus Teisių Komisija pripažino, kad nesusituokę kartu gyvenantys asmenys patenka į nuostatos dėl šeimos gerbimo taikymo sritį.

Kai kurie autoriai baiminasi dėl greitos EŽTT praktikos raidos ir valstybių vertinimo ribos mažėjimo. Jų teigimu, kuo daugiau tam tikros vertybinės tendencijos priimamos valstybių teisėje, tuo daugiau tai skatins tolesnius pokyčius. Tai reiškia, kad visuomenė, priimanti kontroversišką mažumos elgesį, daro iš šios mažumos potencialią daugumą.⁹⁸ Valstybei priėmus tam tikrą reguliavimą (pvz., homoseksualų santuokų) valstybės lygmeniu, EŽTT galės pasiremti argumentu „didžiojoje daugumoje Europos valstybių“ arba „besitęsianti tarptautinė tendencija“ ir dar daugiau

---

⁹³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. rugsėjo 27 d. sprendimas byloje *McCann prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 18984/91.

⁹⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1985 m. kovo 26 d. sprendimas byloje *X ir Y prieš Nyderlandus*, Nr. 8978/80.

⁹⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. birželio 24 d. sprendimas byloje *Schalk ir Kopf prieš Austriją*, Nr. 30141/04.

⁹⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje *Johnston ir kiti prieš Airiją*, Nr. 9697/82.

⁹⁷ Europos Žmogaus Teisių Komisijos 1998 m. kovo 4 d. sprendimas byloje *Quintana Zapata prieš Ispaniją*, Nr. 34615/97.

⁹⁸ *Curci J.*, 2005–2006, p. 255.

mažinti valstybėms suteiktą vertinimo ribą.

Apibendrinant galima pastebėti, kad, skirtingai nei Europos Sąjungos erdvėje, Europos žmogaus teisių konvencijoje apibūdinant šeimą ir šeimos santykius į pirmą vietą iškeliamas žmogus ir jo teisės bei laisvės, o ne ekonominiai tikslai. Taip pat, remiantis šiuo skirtumu, egzistuoja kitokio pobūdžio poreikis apibrėžti šeimą. Europos Sąjungoje šeima apibrėžiama siekiant „sudėlioti į stalčiukus“ teisinį reguliavimą norint aiškiai žinoti, kokiems asmenims ir kokios teisės turėtų būti pripažįstamos visose Europos Sąjungos valstybėse narėse (t. y. asmens teisės ir garantijos priklauso nuo jo statuso), o EŽTK pirminis tikslas yra gerbti asmens teises konkrečiais atvejais ir nebūtinai standartizuotais būdais. Be to, tais atvejais, kai Europos Tarybos valstybėse narėse egzistuoja skirtingos tradicijos ir vertybės, EŽTT dažnai palieka klausimą spręsti nacionalinėms institucijoms ir nesikiša į nuostatų išaiškinimą. Iš to galima daryti išvadą, kad, skirtingai nei Europos Sąjungoje, kur šeima suvokiama instituciniu požiūriu ir tenkina poreikį suklasifikuoti asmenis, siekiant priimti tokias nuostatas, kurios motyvuotų asmenis ir šeimas pasiekti kuo geresnį ekonominį (bei su juo susijusį demografinį) rezultatą, Europos Žmogaus Teisių Teismas laikosi aiškios įgalinančios individualistinės šeimos sampratos, pagal kurią socialinis kapitalas kuriamas suteikiant asmenims kuo daugiau priimtinių galimybių nepriklausomai nuo institucinio reguliavimo. Šia prasme atkreiptinas dėmesys į aiškų EŽTK skirtumą tarp „šeimos gyvenimo“ ir „teisės susituokti“: kalbant apie šeimos gyvenimą, svarbios faktinės aplinkybės, kaip minėta, nepriklausančios nuo institucinės šeimos sampratos, o „teisė susituokti“ susijusi su šeimos institucionalizavimu – įtvirtinimu pagal formalius reikalavimus. Svarbu tai, kad šeimos gyvenimas ir šeimos ryšiai pagal EŽTK visiškai nepriklauso nuo šeimos institucionalizavimo, kuris, kaip galima numanyti, yra ar gali būti svarbus nacionalinėse teisės sistemose.

Čia galima sugrįžti prie klausimo dėl homoseksualų santuokų. Nors, kaip minėta, kai kurie autoriai nuogaštuoja dėl greitos teisių turinio plėtros, ypač kalbant apie teisių homoseksualiems asmenims pripažinimą, manymas, kad EŽTT pasirems „gyvybingo instrumento“ argumentu gindamas homoseksualių asmenų teisę į santuoką (arba, kitaip tariant, baiminamasi, kad valstybės nuostatos, kurios nesuteikia homoseksualiems asmenims teisės susituokti kaip ir heteroseksualiems asmenims, prieštarauja EŽTT nuostatoms), neatrodo pagrįstas. Pirma, EŽTK 12 straipsnyje aiškiai nurodyta, kad teisę tuoktis turi tik vyras ir moteris, ir EŽTT, nuolatos plėsdamas EŽTK 8 straipsnio turinio aiškinimą, 12 straipsnio aiškinimą išplėtė tik tiek, kiek suteikė teisę tuoktis lytį pakeitusiems asmenims su priešingos lyties asmenimis. Antra, tokia tendencija neižvelgiama pagal kompleksinį EŽTT praktikos vertinimą: pagal 8 straipsnio turinio aiškinimą tradiciškai pagal šeimos statusą suteiktos teisės turėtų būti užtikrinamos visiems asmenims, gyvenantiems šeimos gyvenimą, nepriklausomai nei nuo lyties, nei nuo santuokinės padėties. Dėl to nesuprantama, kokiu

tikslu EŽTT turėtų skatinti vis silpnėjančio statuso suteikimą, kuris yra reikšmingas daugiausia valstybių tradicijai (o kaip tik iš tradicijos ir atsiranda didžiausias pasipriešinimas santuokai tarp tos pačios lyties asmenų).

5. IŠVADOS

1. Remiantis Francis Fukuyama, Johnu Eekelaaru, Beatu Fuxu, Aušra Maslauskaite, Isabel Madruga Torremocha ir kitais šeimos politiką tyrinėjančiais mokslininkais, informacinė visuomenė ir visuomenės modernizacija privedė šeimą prie socialiai nepalankios situacijos. Moterų išsikovotas lygias teises ir galimybę savarankiškai uždirbti pajamas lydi ir nuostoliai, po kurių atsitiesti sudėtinga, ypač kai išlaikomi ir vaikai. Fukuyamos ir kitų autorių teigimu, tokia situacija privedė prie socialinio kapitalo mažėjimo, o tai, gali būti, lemia neigiamas socialines pasekmes. Remiantis vyraujančiomis šeimos politikos teorijomis pagrindinis daugelio valstybių šeimos politikos tikslas yra skatinti socialinio kapitalo augimą: siekiama plėtoti išsilavinusią ir reprodukcinę visuomenę, daug dėmesio skiriant gimstamumo skatinimui, vaikų teisėms ir gerovei, tėvų pajamoms ir galimybėms, asmenų teisių pripažinimui.
2. Pasauliniu mastu šeimos politikos raidoje išvelgiami trys etapai: pirmiausia šeima buvo institucionalizuota, santuoka automatiškai reiškė tam tikrų teisių (vyru) ir pareigų (motinai ir vaikams) turėjimą. Vėliau, nauju laikotarpiu, buvo dedamos pastangos suteikti šeimoms gerovę. Čia institucijos buvo svarbios ta prasme, kad priklausymas joms lėmė galimybes naudotis teikiama gerove. Tačiau toks požiūris turėjo ir tamsiąją pusę: kas yra „gerovė“ ir kas „naudinga“ institucijai, konkrečiu atveju – šeimai, sprendė ne pačios šeimos, o „gerovės teikėjai“ – ar tai būtų gerovės institucijos, ar teismai, ar šeimos nariai. Galiausiai, gerovės politiką keičia įgalinimo, dalyvavimo ir atsakomybės politika. Šios idėjos kyla iš individualistinės visuomenės supratimo apie šeimą, suteikiant galimybes visiems šeimos nariams prisiimti jiems priimtinus vaidmenis. Pirmiausia tai moterų užimtumą ir lyčių lygybę užtikrinantys sprendimai, leidžiantys moterims jaustis svarbioms ir savarankiškom, šeimos iširimo atveju galinčioms išlaikyti save ir vaikus.
3. Siekdamas stiprinti socialinį kapitalą, valstybės (visuomenės) turi du kelius: pirma, siekti reinstitutionalizuoti šeimą – kviesti moteris auginti vaikus, o vyrus išlaikyti šeimą ir kurti ilgalaikius santykius; arba, antra, perorientuoti šeimos politiką nuo šeimos institucionalizavimo prie individualizmo skatinimo: orientuojantis ne į šeimas kaip vienetus, o į konkrečius individus, visuomenės narius, atsižvelgiant į jų poreikius ir motyvaciją.
4. Apžvelgus pagrindines nuostatas, išplaukiančias iš Europos Sąjungos ir Europos Tarybos (per EŽTK ir jos aiškinimą) nuostatų, matyti, kad šiose sistemose skir-

tingai suvokiamas šeimos apibrėžimo ir šeimos politikos poreikis, dėl to skiriasi ir šeimos bei jos narių samprata. Europos Sąjungos lygmeniu šeima dažniausiai suprantama institucine prasme, o EŽTT aiškiai akcentuoja poreikį užtikrinti individualias asmens laisves nepriklausomai nuo jo statuso.

5. Abi aptartos sistemos tik tam tikra turinio apimtimi susijusios su nacionaline šeimos politika. Dauguma ES nuostatų, liečiančių šeimos sąvoką ir šeimos gyvenimą, susijusios su laisvu darbuotojų ir jų šeimos narių judėjimu, moterų ir vyrų lygybės užtikrinimu bei teismų sprendimų pripažinimu; o EŽTK su šeima susijusios pagrindinės nuostatos dėl šeimos gyvenimo, teisės sudaryti santuoką, sutuoktinių lygybės bei asmenų nediskriminavimo.
6. Skirtingas ir svarstytų teisinių sistemų įpareigojimų nacionalinėms sistemoms lygis. Europos Sąjungos reikalavimai dėl statuso pripažinimo privalomi visoms valstybėms narėms, dėl to bet kurios valstybės nacionaliniai sprendimai reguliuojamose srityse turi įtakos bet kurios kitos valstybės nacionalinei šeimos politikai. EŽTT, prižiūradamas „minimalaus žmogaus teisių standarto“ užtikrinimą valstybėse narėse per individualius atvejus, nors ir išskylant sunkumų dėl EŽTT sprendimų įgyvendinimo atskirose valstybėse, daro daugiau ne tiesioginę, o veikiau normatyvinę įtaką nacionalinei šeimos politikai.

LITERATŪRA

I. Norminiai aktai

1. 1961 m. Hagos konvencija dėl valdžios institucijų įgaliojimų ir taikytinos teisės nepilnamečių apsaugos srityje. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:007:0001:01:LT:HTML>>.
2. 1968 m. spalio 15 d. Tarybos reglamentas dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje (EEB) Nr. 1612/68.
3. 1983 m. liepos 11 d. Komisijos komunikatas dėl šeimos politikos. KOM (89) 363 Galutinis.
4. 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.
5. 1989 m. spalio 31 d. Tarybos ir už šeimos reikalus atsakingų ministrų išvados. OL L 1989, C 277/2.
6. 1995 m. sausio 23 d. Rezoliucija dėl šeimų apsaugos. OL C 18/96, 1995.
7. 1999 m. sausio 28 d. Rezoliucija dėl šeimų ir vaikų apsaugos. OL C 128/79, 1999.
8. 2002 m. gruodžio 19 d. Tarybos sprendimas 2003/93/EB, leidžiantis valstybėms narėms Bendrijos interesu pasirašyti 1996 m. Hagos konvenciją dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje.

9. 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantis Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000.
10. 2004 m. balandžio 29 d. Direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičianti Reglamentą (EEB) Nr. 1612/68 ir naikinanti direktyvas 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/34/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EEB.
11. 2010 m. rugsėjo 21 d. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonominių ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui – 2010–2015 m. moterų ir vyrų lygybės strategija [KOM(2010) 491 galutinis].
12. Dublino konvencija, nustatanti valstybę, atsakingą už vienoje iš Europos Bendrijų valstybių narių paduotų prieglobsčio prašymų nagrinėjimą. OL C 254, 1997, p. 1.
13. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_LIT.pdf>.
14. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 69-2624.

II. Mokslinė literatūra

15. *Almeida S.* The Respect for (Private and) Family Life in the Case-law of the European Court of Human Rights: the Protection of New Forms of Family. Paper presented on 24 August 2009 at the 5th World Congress on Family Law and Children's Rights. Halifax, Canada.
16. *Brudy K. D. S. H. v. Austria:* European Court of Human Rights Holds that the Rights to Family Life and Sexism Trump Governmental Limitations on Artificial Procreation // *Tulane Journal of International and Comparative Law*, 2011, vol. 19.
17. *Curci J.* The Evolution of the Legal Concepts of “Family” and “Marriage” in the EU Legal System and Its Impact on Society // *St. Thomas Law Review*, 2005–2006, vol. 18.
18. *Eekelaar J.* The End of an Era? // *Journal of Family History*, 2003, vol. 28.
19. *Engels F.* The Origin of the Family, Private Property and the State. 1884. Prieiga per internetą: <<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1884/origin-family/>>.
20. *Fukuyama F.* The Great Disruption // *Atlantic Monthly*, 1999, May. Prieiga per internetą: <<http://mudrac.ffzg.hr/~dpolsek/fukuyama%20disruption%20am.pdf>>.
21. *Grimheden J.* Case Law from Europe on Gender Equality // Paper for the Network Seminar on Gender and Law, Beijing, 2004, 26-27 September.
22. *Jočienė D.* Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis // *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 7 (97).

23. *Kilkelly U.* Children's Rights: A European Perspective // *Judicial Studies Institute Journal*, 2004, 4 (2).
24. *Maslauskaitė A., Tereškinas A., Vanagienė G., Bellas M.* Šeimos politikos ir teisės iššūkiai Europoje. Vilnius: LGL, 2004. Prieiga per internetą: <<http://www.lgl.lt/assets/Seimos-politika-20041.pdf>>.
25. *McGlynn C.* The Europeanisation of Family Law // *Child and Family Law Quarterly*, 2001, vol. 13, No 1.
26. *Nadarajah N.* Wither the Family: The Changing Facade of the Concept of the Family // *Brickfields Law Review*, 2012, January-March.
27. *Pinelli A., Hoffmann-Nowotny J. H., Fux B.* Fertility and New Types of Households and Family Formation in Europe. Council of Europe Publishing, 2001.
28. *Pylkkänen A.* Liberal Family Law in the Making: Nordic and European Harmonisation // *Feminist Legal Studies*, 2007, vol. 15.
29. *Raagna I.* Protecting the Right to Respect for Private and Family Life under the European Convention on Human Rights. Council of Europe, 2012.
30. *Radačić I.* The European Court of Human Rights' Approach to Sex Discrimination // *European Gender Equality Law Review*, 2012, No 1, p. 13-23.
31. *Ravluševičius P.* Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės santykis su Lietuvos teise // *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 2 (92).
32. *Sir Henry Maine.* *Ancient Law*. London, John Murray, Albemarle Str., W., 1908. Prieiga per internetą: <<https://ia600306.us.archive.org/22/items/ancientlaw030840mbp/ancientlaw030840mbp.pdf>>.
33. *Stalford H.* Concepts of Family under EU Law – Lessons from the ECHR // *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2002, vol. 16.
34. *Stalford H.* Families Valued?: Comparing the EU and European Convention on Human Rights (Working paper). Centre for Research on Family, Kinship and Childhood, 2002.
35. *Strohmeier K. P.* Family Policy – How does it Work? // *Kaufmann F.-X., Kuijsten A. et al.* *Family Life and Family Policies in Europe*, vol. 2. Oxford University Press, 2006.
36. *Torremocha I. M.* Lone-parenthood and Social Policies for Lone-parent Families in Europe // *Kaufmann F.-X., Kuijsten A. et al.* *Family Life and Family Policies in Europe*, vol. 2. Oxford University Press, 2006.

III. Teismų praktika

37. 1983 m. spalio 26 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje 163/82 *Europos Bendrijų Komisija prieš Italijos Respubliką*.

38. 1989 m. gegužės 18 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-249/86 *Komisija prieš Vokietiją*.
39. 1998 m. vasario 17 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-249/96 *Grant prieš S. W. Trains*.
40. 2000 m. birželio 22 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-65/98 *Safet Eyüp prieš Landesgeschäftsstelle des Arbeitsmarktservice Vorarlberg*.
41. 2001 m. gegužės 31 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas sujungtose bylose C-122/99 ir C-125/99 *D. ir Švedijos Karalystė prieš Europos Sąjungos Tarybą*.
42. 2002 m. kovo 19 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-476/99 *H. Lommers prieš Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij*.
43. 2011 m. gegužės 10 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-147/08 *Jürgen Römer prieš Freie und Hansestadt Hamburg*.
44. Europos Žmogaus Teisių Komisijos 1998 m. kovo 4 d. sprendimas byloje *Quintana Zapata prieš Ispaniją*, Nr. 34615/97.
45. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. balandžio 25 d. sprendimas byloje *Tyrer prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 5856/72.
46. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. liepos 10 d. sprendimas byloje *X prieš Šveicariją*, Nr. 8257/78.
47. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *Marckx prieš Belgiją*, Nr. 6933/74.
48. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1985 m. kovo 26 d. sprendimas byloje *X ir Y prieš Nyderlandus*, Nr. 8978/80.
49. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje *Johnston ir kiti prieš Airiją*, Nr. 9697/82.
50. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. spalio 17 d. sprendimas byloje *Rees prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 9532/81.
51. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Soering prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 14038/88.
52. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1990 m. rugsėjo 20 d. sprendimas byloje *Cossey prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 10843/84.
53. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje *Keegan prieš Airiją*, Nr. 16969/90.
54. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. vasario 22 d. sprendimas byloje *Burghartz prieš Šveicariją*, Nr. 16213/90.

55. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. vasario 24 d. sprendimas byloje *Boyle prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 16580/90.
56. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. rugsėjo 27 d. sprendimas byloje *McCann prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 18984/91.
57. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje *Aksoy prieš Turkiją*, Nr. 21987/93.
58. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. kovo 27 d. sprendimas byloje *Goodwin prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 17488/90.
59. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. balandžio 22 d. sprendimas byloje *X, Y ir Z prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 21830/93.
60. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. rugsėjo 25 d. sprendimas byloje *Aydin prieš Turkiją*, Nr. 23178/94.
61. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. kovo 27 d. sprendimas byloje *Petrovic prieš Austriją*, Nr. 20458/92.
62. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. liepos 30 d. sprendimas sujungtose bylose *Sheffield ir Horsham prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 22985/93 ir 23390/94.
63. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. liepos 13 d. sprendimas byloje *Elsholz prieš Vokietiją*, Nr. 25735/94.
64. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. liepos 13 d. sprendimas sujungtose bylose *Scozzari ir Giunta prieš Italiją*, Nr. 39221/98, 41963/98.
65. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. gegužės 28 d. sprendimas byloje *Stafford prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 46295/99.
66. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. lapkričio 5 d. sprendimas byloje *Yousef prieš Nyderlandų Karalystę*, Nr. 33711/96.
67. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. vasario 26 d. sprendimas byloje *Fretté prieš Prancūziją*, Nr. 36515/97.
68. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. liepos 24 d. sprendimas byloje *Karner prieš Austriją*, Nr. 40016/98.
69. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. birželio 1 d. sprendimas byloje *Lebbink prieš Nyderlandų Karalystę*, Nr. 45582/99.
70. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. vasario 26 d. sprendimas byloje *Görgülü prieš Vokietiją*, Nr. 74969/01.
71. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. vasario 16 d. sprendimas byloje *Ünal Tekeli prieš Turkiją*, Nr. 29865/96.

72. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. balandžio 12 d. sprendimas sujungtose bylose *Steck ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 65731/01 ir 65900/01.
73. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. rugpjūčio 22 d. sprendimas byloje *Pearson prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 8374/03.
74. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas byloje *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 57325/00.
75. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimas byloje *L prieš Lietuvą*, Nr. 27527/03.
76. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. birželio 9 d. sprendimas byloje *Opuz prieš Turkiją*, Nr. 33401/02.
77. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. birželio 24 d. sprendimas byloje *Schalk ir Kopf prieš Austriją*, Nr. 30141/04.
78. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *A, B ir C prieš Airiją*, Nr. 25570/05.
79. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *A. prieš Kroatiją*, Nr. 55164/08.
80. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. vasario 17 d. sprendimas byloje *Andrle prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 6268/08.
81. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. kovo 22 d. sprendimas byloje *Konstantin Markin prieš Rusiją*, Nr. 30078/06.
82. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. lapkričio 7 d. sprendimas byloje *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją*.
83. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2011, Nr. 118-5564.

IV. Kiti šaltiniai

84. ECHR Cases concerning children rights. Prieiga per internetą: <<http://www.vaikoteises.lt/media/file/ECHR%20cases%20concerning%20children%20rights.doc>>.
85. Europos lyčių lygybės institutas. Prieiga per internetą: <eige.europa.eu>.
86. Human Rights Bodies - Complaints Procedures. Informacija iš OHCHR interneto svetainės. Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/HRTBPetitions.aspx>>.
87. Summaries of EU legislation. Europa.eu portalo informacija. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/legislation_summaries/index_en.htm>.

Eglė KAVOLIŪNAITĖ-RAGAUSKIENĖ
Law Institute of Lithuania

IMPLICATIONS FROM THE EUROPEAN PROVISIONS ON THE NATIONAL FAMILY LEGAL POLICY

Summary

The article provides a descriptive and systematic approach towards restraints exerted on national family policy by European provisions. The analysis covers two levels (legal acts of European Union and European Convention of Human Rights (the level of Council of Europe)). Legal acts are analysed in the following fields: the purpose and context of provisions relating families in accordance with global development of legal family policy, the content of provisions relating families, and the specifics of implementation of the mentioned provisions in the national level.

The article is composed of three main parts. The first part describes the international context of family policy on the basis of research works carried out in this field, covering both social development of family life and the change of attitude of a state towards the family, as well mentions possible variations for the creation of family policy and the current trends in these fields. This part serves as a theoretical background for the further analysis. The second part summarises main provisions of the European Union having impact on national family policy. The third part presents implications from the European Convention on Human Rights and its interpretation on national family policy.

Inference is drawn that the analysed regulatory schemes put different emphasis and have different needs towards family relations and different expectations in respect of family policy; therefore, the concepts of family and its members, the content of provisions addressed to families, the nature of implementation of family policies in national systems are different. In the level of European Union, the dominant concept of family is institutional, whereas the ECHR emphasises the need to ensure individual rights and freedoms irrespective of formal status of an individual.